

Оскуола иннинээҕи саастаах оҕо тарбаҕын сайыннарар кылтан-сиэлтэн оонньуурдар.

Өбүгэ сатабылын иитиигэ туһаныы

Сылгы иитиитэ-Саха сириг тыйыс, тымныы айылҕалаах дойдутугар олохсуйбут өбүгэлэрбит төрүт дьарыктарынан буолар. Айылҕа анаан айбыт тулуурдаах сылгыта өбүгэлэрбит олохторугар олус улахан суолталаах буолан киниэхэ сүгүрүйэр Дьөһөгөй Айыы танаралаахпыт. Кини Айыыттан бэриллибит сыспай сиэллээх саха сылгыта мииниллэр мингэ, көлүллэр көлө, ас-танас,эмп-томп буолан саханы саха дэтэн баччаҕа аҕаллаҕа. Өбүгэлэрбит сылгы сиэлиттэн, кутуругуттан араас эгэлгэ оноһуктары, кизгэллэри, туттар тэриллэри онороллоро. Түүтүттэн, сиэлиттэн хатан онорбут таҥастара сылаас, сымнаҕас буолан сылааһынан угуттаан эмтиир, тымныыттан харыстыыр.

Онтон уһуяанна сахалыы эйгэни тэрийэн, иитии-үөрэтии уобаластарынан сиэлинэн араас дьикти, оҕо болҕомтотун тардар, сайыннарар, эрчийэр оонньуурдары онорон туһаныахха сөп.

Актуальноһа: Аныгы олох тэтимнээх хардыытын кытары тэннэ оҕолорбут сайдаллар, улааталлар ол гынан баран сылтан сыл ахсын саналара улам мөлтөөн иһэрэ харахха быраҕыллар.Үгүс оҕо дорҕоону сатаан санарбат буолуута олохпут сайдыытын биир көстүүтүнэн буолла. Олох сайдан оҕолорбут оонньуурдара эмиэ уларыйда, компьютер, телефон, планшет о.д.а. аныгы техниканан уһун күнү быһа саната суох олорон оонньуулар ол түмүгэр оҕолорбут:

- * дорҕоону уларытан,сымнатан этэллэр;
- * дорҕоону көтүтэллэр;
- * тыл сүһүөбүн уларыталлар;
- * этиини сатаан онорботтор;
- * нууччалыы,сахалыы булкуйан санараллар;

Сыала: Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕо төрөөбүт тылынан ыраастык, сөпкө, чуолкайдык санарарын ситиһии.

Сорук: 1. Оҕо тылын, санарар санатын эрчийэргэ сылгы кылыттан, сиэлиттэн оноһуллубут хамсаныылаах тарбах оонньуурдарын оноруу.

2. Иитээччи уһуяанна мөлтөхтүк санарар оҕолору кылтан, сиэлтэн оноһуллубут оонньуурдар нөнүө сайыннарарыгар, эрчийэригэр аналлаах көмө матырыйаалы туһаныы.

Тыл сайдытыгар тарбах сайдытын көдүүһэ

Киһи этин – сиинин чинчийээччилэр илии сайдыыта мэйии сайдытын, ордук чуолаан сангарар урганы кытта сибээстээҕин бигэргэтэллэр. Илии нарын хамсаныылара илии күүрүүтүн таһынан сангарар урган, уос күүрүүтүн, өй-санаа сылайыытын уһулаллар. Тарбах хамсааһыннара дорҕооннору чуолкайдык сангара үөрэнэллэригэр көмөлөһөллөр, ол түмүгэр оҕо сангарар сатабыла сайдар.

Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕо төрөөбүт тылынан ыраастык, сөпкө, чуолкайдык сангарарын ситиһии, биһиги иитээччилэр сүрүн сорокпут буолар. Ол сорокпутун толорорго оонньуу олус көдүүстээх. Оҕо хаһан баҕарар оонньуурун сөбүлүүр. Ол курдук хамсаныылаах оонньуулары, остуол оонньууларын, өй оонньууларын. Оонньуу нөнүө оҕо үөрэҕи ылыныыта ордук табыгастаах.

Оҕо тарбаҕын сайдыыта кини сангарар санатын, толкуйдуур дьоруун кытта ыкса сибээстээҕин аан маннай Мария Монтессори быһаарбыта. Киһи мэйиитигэр моторнай уонна сангарар органнар кииннэрэ кэккэлэһэ сыталлар, өскө биирэ күүскэ сайыннабына иккиһэ эмиэ сайдар уратылаахтарын медицинскэй наука дакаастаабыта. Онон тыл сайдытыгар тарбах сайдыыта олус көдүүстээх. Манна саха төрүт оонньуулары тырыынка, хабылык, куерчэх, ону таһынан хомулуктар, бэйэ онорбут араас баайар, сабар-аар, хатыыр, тимэхтиир оонньуулары олус туһалаахтар.

Үгүс оҕо үһүгэр диэри дорҕоону сангарыыта чуолкайа суох буолар. Ону учуонайдар оҕо үс сааһыгар диэри тус сайдытын уратытынан быһааран этэллэр. Онтон үс сааһын кэнниттэн оҕо дорҕооннору чуолкайа суохтук сангарар буоллабына болҕомтоҕо ылыллан анал дьарыктаныылар барыахтаахтар. Оҕо тарбахтарын хамсаныыта тылын сайдытын кытта ыкса сибээстээх, төһөнөн тарбахтара имигэстик хамсаналлар да сангарар урганнарын үлэтэ имигэс буолар. Кыракый оҕо тарбахтарын хамсатан оонньуу ис хоһоонун көрдөрө-көрдөрө сангардабына ордук үөрэр, астынар, дуоһуйа оонньуур. Сангарар урганнары уонна тарбах хамсаныыларын оонньууну кытта тэнгэ дьүөрэлээн эрчийии нөнүө, оҕо сатаан сангарбат дорҕооннорун сыһыа көннөрүүххэ сөп. Оҕо тылын, сангарар санатын эрчийэргэ олус көдүүстээх оонньууларынан сиэлтэн оҕоһуллубут хамсаныылаах тарбах оонньуурдара буолаллар.

Кэнники кэмгэ практика көрдөрөрүнэн маннайгы кылааска үөрэнэ кириэр 6-7 саастаах сорох оҕолор тарбахтарын хамсаныыта ситэ сайдыбатах буолар. Тарбахтарын сайдыыта мөлтөх таһымнаах оҕо көнө сурааһыннары, геометрической фигуралары кыайан көнөтүк тардыбат, кумааһыттан фигуралар контурдарын батыһа сөпкө таба кырыйбат.

Кылынан- сиэлинэн дьарык – табыгастаах ньыма

Кылынан-сиэлинэн үлэ оҕо тарбаҕын сайыннарыга табыгастаах ньыманан буолар. Өбүгэ үйэлээх үөрэбин ингэринэн, сахалыы өйүн-санаатын сайыннаран, кутун-сүрүн бөбүргөтөн кылынан-сиэлинэн айар-тутар. Кыл-сиэл көмөтүнэн оҕо тарбаҕын хамсанытын сайыннарар араас албастары ньымалары баһылаан, онорон-сылыктаан көрөр, толкуйдуур дьобурун сайыннар

Кылынан, сиэлинэн үлэни оҕо уһуяаныгар дьарыктарга киллэриэххэ сөп. Оҕо сонун матырыйаалы сиэли тутан-хабан үлэ араас көрүнүн толороругар үксүн уон тарбахтара бары тэнгэ хамсыыллар, үлэлиллэр, ол барыта оҕо тыла-өһө сайдарыгар үктэл буоларар.

Оҕо кылынан, сиэлинэн үлэбэ хас биирдии дьайыыларын онороругар толкуйун кытта санарар саната сибээстээх буолуутун, дэгиттэр сайдыылаах буола улаатытын принцибэ тутуһулар. Уһуяан дьарыгар оҕо доруобуйатын харыстыыр ньыма оруола улахан. Сиэл сымнаҕас буолан оҕо илиитигэр, ытыһыгар, тарбахтарын төбөтүгэр баар хас биирдии ниэрбэлэрин утахтара массаастанан доруобуйата тупсар, дьарыкка өрө көтөҕүллэн астынан үлэлиир усулуобуйата тэриллэр.

Оҕо илиитин имин сайыннарыга үлэни оҕо кыра сааһыттан саҕалыыр туһалаах. Тутан-хабан онорор сатабылларын эрдэ сайыннарбатахха бэйэтин саастыылаахтарынааҕар толкуйдуур дьобурун таһыма, тылын-өһүн сайдыыта мөлтөх буолан үөрэбэр үгүс күчүмэбэйдэри көрсүөн, тарбах нарын оонньууларын, эрчиллиилэрин бытааннык ылыныан эбэтэр ылынымыан сөп.

Ол курдук мин оҕону оонньотор дьарыкпар кылы-сиэли, оҕуруону туһанабын. Манньык матырыйаалы туһанан оҕо илиитинэн, ытыһынан, тарбахтарынан кылы-сиэли имэрийэн-томоруйан, тутан-хабан дэгиттэр үөрүйэхтэнэр. Ытыһыгар баар ниэрбэ утахтара массаастанан оҕо мэйиитин үлэтэ күүһүрэр, оҕо уопсай сайдыытын таһымын сайыннараллар. Күн аайы дьарыкпытыгар 5-тии, 7-лии мүнүүтэ сиэлинэн, кылынан оонньууну, дьарыгы киллэрэбит. Ону таһынан оҕуруону эмиэ туһанабыт. Оҕуруонан өбүгэбит иһитин быһыытын ойуулаан тигэбин уонна ол иһигэр оһуору ойо быһан киллэрэбин. Оҕолор оҕуруону имэрийэллэрин олус астыналлар. Бастаан дьарыктыырга оҕо үксэ хатыылаах диэн сөбүлээбэт этилэр. Ол иһин аргыый сымнаҕас буоллун диэн китайдар онорбут ситиилэрин уонна тымырдаайыларын туһаммытым. Онтон аргыый аҕай хатыылаах ситиини киллэрэн иһэбит. Кэнники оонньуу быһыытынан аргыый аҕай киллэрэммит оҕолор сөбүлүүр буоллулар. Сорох оҕолор «Эмтээх илбийиини» сөбүлээн имэрийэллэр. Бу оонньуулары теманан наардаан туһанабын. Хас биирдии дьарык бэйэтэ сыаллаах соруктаах

туттуллар. Хас биирдии теманы арийарбар ырыаны, хоһоону, өс хоһоонун, таабырыны туһанан оҕо санарар дьоһурун сайыннарабын. Бу сиэлтэн, кылтан, оһуруоттан оноһуллубут оонньуулары оһолор сонурһаан оонньуулар. Бу матырыяалтан араас элбэх оонньууру толкуйдаан ытыахха сөп. .

Сиэлтэн оноһулар ооньуурдар хайысхалара

Сиэлтэн оноһуллубут ооньуурдар тас көрүннэринэн, оноһууларынан уратылаах буоланнар оҕолор ордук сонурбаан үөрэ-көтө ооньуулар. Оҕо билиитин-көрүүтүн сайыннары-тулалыыр эйгэни кытта билиһиннэриигэ, өбүгэлэрбит олохторун-дьаһахтарын, үлэтин-хамнаһын, дьибэ туттар тэриллэрин, иһиттэрин-хомуостарын, булка туттар тэриллэрин, сиэри-туому, олонхону билиһиннэрэр, ооньуу араас көрүнүн билэр, ооньуур. Оҕо тылын сайыннары-норуот уус-уран айымньыларыгар, өс хоһоонор, тыл саппааһын байытар, олонхо олуктара, тэттик хоһоонор.

Сиэлтэн оноһуллубут ооньуурдар ооньуулар биэс хайысхаҕа араардым:

1. Имигэстик хамсатан тарбахпытын эрчийиэх “Биллэхтэринэн айан” “Ким түргэний?” “Сиэл оҕуруолары тиһии” “Дорҕоон суола” «Тимэхтэри тигэбит»

2. Өбүгэбит үгэһин, сиэрин-туомун билиэххэ “Сахалы иһиттэри кизгэт” “Ат сүүрдүүтэ” «Саха кыһын кизгэлэ-симэбэ»

3. Олонхону билиэххэ, ооньуохха, таптыахха “Уһун суһуоҕу өрүү” “Ким түргэнник Туйаарыма Куону тут?” “Ким түргэнник Үрүн Уоланна тийиэй?” “Уот Уһутаакыттан куот” “Ат сүүрдүүтэ»

4. Сүүрүөххэ-көтүөххэ, чэгиэн-чэбдик буолуохха «Тэйиэккэлиир мээчик» «Аптаах мээчик» «Сиэл мээчик ооньуулар» «Хатыылаах суол» «Эмтээх илбийи» «Силлиэ»

5. Толкуйдаа, тобул «Аптаах ситии быа» «Төгүрүктэри сааһылаа, айаннын онор» «Өннөөх көбүөр» «Тугу баҕараргын онор» “Оһуордар”

Ооньуу сүрүн сыалынан буолар: оҕолорго өбүгэлэрбит олохторун туһунан өйдөбүлү биэри, тылларын саппааһын байыты, эти-сиини чэбдигирдэн тарбах бытархай былчыннарын сайыннары, олонхо баай тылыгар уһуйан сиэри-туому билэргэ уһуйуу.

Сиэлтэн ооньюурдары оноруу ньымалара

1. “Сиэл мээчик” Сиэлтэн мээчиги онорууга сууйуллубут сиэлтэн кыра сүүмэби ылан тарбах төбөтүнэн көппөх буолуор диэри тыытан араартыбыт. Кыра иһиккэ ортотунан уу кутабыт онно кыра хаһайыстыбаннай мыыланы угабыт. Мыыла ууга суураллыбытын кэннэ көппөх сиэлбитин мыылалаах уунан инчэтэ-инчэтэ ытыспыт иһигэр эргитэбит, кытаатан мээчик буолуор диэри төкүнүтэбит. Хайдах мээчиги (размердаах) онорорун төһө сиэли тыытан бэлэмнииргиттэн тутулуктаах

2. “Биһилэхтэринэн айан” Бэлэм хатыллыбыт синньигэс ситиини быаны ыйар тарбах төбөтүгэр үстэ эргитэн баран быһабыт. Быһыллыбыт ситиини фетргэ төгүрүктүү тутан бэйэ-бэйэлэригэр сыһыарабыт уонна картонга сыһыартыбыт. Ситии быаны биир уһугун хортункаҕа сыһыарабыт, онтон биир уһугун “көлөөскөбүт” быһыһынан уган сүүрдэбит.

3. “Ким урут Туйаарыма Куоҕа тийиэй?” Икки мас палочкалары ылабыт уонна палочкалары килиэйинэн сото сото сиэл быанан эрийэн бүрүйэбит. Бу сиэл быанан эриллит мастарбытыгар уһун гына хатыллыбыт сиэл быа (2м.50см) икки төбөлөрүн эрийэн хамсаабат гына тигэбит. Быа ортотугар куукуланы (Туйаарыма Куо)баайабыт.

4. «Эмтээх илбинньик» Сымнаҕас фетраҕа ортотугар улахан кабашон тигэбит. Кабашон тула кыл ситиини тигэбит. Оҕо тутарыгар табыгастаах буоллун диэн кэннигэр эрэһинэ тигэбит. Маны таһынан кыл ситииттэн браслет эмиэ оноруохха сөп.

5. «Көбүөр» Кытаанах фетранан араама быһан оноробут. Үөһэттэн хас да эрээт тымырдаайы түһэрэбит. Ол тымырдаайыбытын араама быһыһынан хатыйан угабыт.

Имигэс тарбахчааннар

1. «Биһилэхтэр» Сыала: тарбах былчындын илбийи көмөтүнэн сайыннары, чуолкайдык санарарга эрчийи. Туттуллар матырыяаллар: сизлтэн өрүллүбүт биһилэхтэр. Оонньуу ис хобооно: оонньууну дьарык иннигэр хоһоону ааҕа-ааҕа ытытлар. Хас биирдии тарбахха сизлтэн өрүллүбүт биһилэби эрийэн киллэрэн-таһааран тарбах былчындын, хоһоону ааҕа-ааҕа сүһүөбүн илбийэн эрчийэбит. Тойон эрбэх-бу эһэм, Ыйар тарбах- бу эбэм, Ортоку тарбах-бу аҕам Аата суоҕум- бу ийэм, Ылгын чыкыйам- бу бэйэм. Бу барыта- мин дьиз-кэргэним.(тарбахтарын дьиз кырыһатын курдук холбуу туталлар). Бэргэн этии: Мин дьиз кэргэним-дуддам,хаххам,тирэгим,эрэллээх эркиним.

2. «Ким түргэний?» Сыала: хатыллыбыт быаҕа сизлтэн оноһуллубут көлөөскөлөрү кэтэрдэн табахтарын былчындын сайыннары, түргэн-тарҕан буолууга эрчийи. Туттуллар матырыяаллар: хатыллыбыт икки араас өгнөөх быалар, араас өгнөөх көлөөскөлөр. Оонньуу ис хоһооно: оонньууга икки оҕо кыттар. Иитээчи оҕолорго тэн ахсааннаах көлөөскөлөрү уонна биирдии хатыллыбыт быаны биэрэр. Анал хамаанда кэнниттэн оҕолор бэриллибит быаҕа көлөөскөлөрү кэтэрдэллэр, ким түргэнник бүтэрбит ол кыайылаах буолар. Оонньуу саҕаланыан иннинэ хоһоон ааҕаллар Көлөөскөлөрү биир, биир өгнөрүнэн дьүөрэлээн, ахсааннарын ааҕа,ааҕа ситии быаҕа кэтэрдэх. Ким түргэнник хамсанар, ол түргэнник бүтэрэр.

3. “Сизлгэ оҕуруолары тиһи” Сыала:сизлгэ «оҕуруолары» тистэрэн тарбах бытархай былчыннарын эрчийэн түргэнник туттууга үөрэтии. Туттуллар матырыяаллар: араас өгнөөх оноһуллубут манан,хара “оҕуруолар”, 70 см. уһуннаах сизлтэн хатыллыбыт быалар. Оонньуу ис хоһооно: Бу оонньууну икки хамаанданан курэхтэһи курдук эбэтэр иккилии оҕонон да оонньотуохха сөп. Оонньуу барыан иннинэ тэйиччи икки остуол ууруллар онно тэн ахсааннаах сизлтэн оноһуллубут “оҕуруолары” анал иһиттэргэ кутабыт уонна сизл быаны уурабыт. Икки остуолга ууруллубут манан,хара “оҕуруолар” ахсааннара тэн буолуохтаах. Оҕолору икки хамаандаҕа араарабыт,оонньуу быраабылатын билиһиннэрэбит. Икки хамаандаттан биирдии оҕо остуолга сүүрэн тийэн биирдии оҕуруону сизл быаҕа угаат сүүрэн кэлэн иккис оҕону таарыйар,оҕуруону өгнөрүнэн көрөн (хара,манан...) тиһиэхтээхтэр.Ханнык хамаанда түргэнник тиһэн бүтэрэр да ол кыайылаах тахсар. Өс хоһооно: Тизтэйбит сыарҕа, сыыр анныгар хаалар.

“Тимэхтэри тигэбит” Сыала: оҕо тарбахтарын былчыннарын, толкуйдуур дьоһурун сайыннары, ахсаанга эрчийи, тылларын саппааһын байыты. Туттуллар матырыяаллар: кытаанах хортуонтан кырыллыбыт 2-лии, 4-түү хайаҕастаах араас дьүһүннээх ,быһылаах тимэхтэр (13см. диаметрдаах), уһун ситии быа. Оонньуу ис хоһооно: Оонньуу иннинэ

иитээччи таабырын таайтарыан сөп. Таабырыны таайбыттарын кэннэ оѳолорго тимэхтэри, ситии быалары түнэтэр. Оѳолор остуолга олон эрэн тимэх хас хайаѳастааѳын быһаараллар уонна ситии быаны уган “тигэ” үөрэнэллэр. Бастаан икки хайаѳастаах тимэхтэн саѳалаан үөрэнэбит, илиибитин эрчийэбит. Түөрт хайаѳастаах тимэххэ квадрат быһыытын курдук, үс муннук курдук , кириэстии анһан “тигэргэ” үөрэнэбит. Өссө атын ньымалары оѳолор бэйэлэрэ толкуйдуохтарын сөп. Оонһууну иитээччи араастаан айан, ис хоһоонноон оонһотуон сөп. Араас өннөөх быһыылаах тимэхтэри таламмыт ситии быанан кизэргэтэн сөбүлээммит тигэбит. Имигэстик хамсанарга тарбахпытын эрчийэбит.

Өбүгэбит үгэһин, сизрин-туомун билиэххэ

1.«Сахалыы иһиттэри кизргэт» Сыала: сахалыы иһиттэри, оһуордары билиһиннэри, хатыллыбыт сизл быаларынан сахалыы “иһиттэргэ”оһуордары онотторон тарбахтарын былчынын сайыннары,билиилэрин ханаты. Туттуллар матырыааллар: фетртан оноһуллубут сахалыы иһиттэр быһыылар (чороон, кытыйа, чабычах, мээрэй,ыаҕайа), хатыллыбыт сизл быалар, саха иһиттэрин оһуордарын (“кэрдиис ойуу”, “быа ойуу”, “тиис ойуу”, “тыгырах ойуу”) ойуулар. Оонһуу ис хоһооно: оҕолорго саха иһиттэрин, оһуордарын билиһиннэри, иһити ханнык оһуорунан кизргэтэллэрин көрдөрүү кэнниттэн, оҕолор бэйэлэрэ талан ылбыт иһиттэрин хайаҕастарыгар сизл ситиинэн оһуордары онорон кизргэтэ оонһуулар . Оонһуу иннинэ иитээччи хоһоону ааҕан иһитиннэрэр, кэлин оҕолор бэйэлэрэ этэр буолаллар. Өбүгэбит былыр, былыр мындыр өйүнэн толкуйдаан мастан, туостан онорбут иһиттэрин көрдүбүт. Ураннык чочуйбут тупсаҕай быһыытын, оһуорун ,мандарын олуһун сөхтүбүт.

2. «Туйаарыма Куону тут, Үрүн Уоланы сит», «Аттары сүүрдүү» Сыала: хатыллыбыт сизл ситиини эрийэн тарбах былчыннарын сайыннары, илии күүһүн эрчийи. Олонхо дьоруойдарын, бухатыыр атын туһунан билиилэрин ханаты, саха сымсаларын туһунан өбүгэлэрбиттэн кэлбит саха төрүт үгэһэ буоларын билиһиннэри. Туттуллар матырыааллар: синһигэс маска эриллибит сити быа, Туйаарыма Куо уонн Үрүн Уолан, Бухатыыр атын куукулалара. Оонһуу ис хоһооно: “Чөрөгөркөөн кулгаахтаах, Сиздэрэйкээн сизллээх, Субулар уһун кутуруктаах, Табыгырас туйахтаах, Кылбаннатан сизлэр, Айаннатан сүүрэр Дьөһөгөйбүт оҕотун Чэйин эрэ, “сүүрдүбүн”, Ким ата түргэний?”- Диэн оҕолор эппиттэрин кэннэ маска баайыллыбыт сити быаны эрийэн, ким ата түргэнник “сүүрэн” кэлэригэр күрэхтэһиннэрэ оонһоһун саҕаланар. Өс хоһооно: Уол оҕо дьоллоох, соноҕос ат соргулаах

3. Саха кыһын кизргэлэ, симэбэ Сыала: саха кыһын кизргэлин,симэбин,оһуордар араастарын билиһиннэри,тарбах былчынын сайыннары. Кэрэни кэрэхсииргэ уһуйуу. Туттуллар матырыааллар: хордуонтан эбэтэр туостан оноһуллубут бастына, илин кэбиһэр чаастара барыта оһуордуурга сөптөөх хайаҕастардаах буолар, синһигэстик хатыллыбыт сап курдук араас өннөөх сизл быалар,бастына уонна илин кэбиһэр ойуулар, схемалара,оһуордар ойуулар. Оонһуу ис хоһооно: Оонһуу иннинэ эрдэ бастына, илин кэбиһэр туохтан, хайдах оноһулларын ханна кэтиллэрин, ханнык оһуордарынан кизргэтэллэрин билиһиннэри ытыллар. Ол кэнниттэн кыргыттарга бастыганы, илин кэбиһэр чаастарын биэрэбит. Быһаары кэнниттэн оҕо бастыганы ханнык оһуорунан кизргэтиэххэ сөбүн бэйэтэ талар уонна синһигэс сизл быалары хайаҕастарга уган оһуордаан кизргэтэр. Илин кэбиһэр тиһилиннэгинэ хайдах буолуохтаағын (ойуутун) оҕо туохтан

сағалаан оноруохтаабын схематын көрдөрөбүт. Ол кэнниттэн оҕо бэйэтэ схеманы көрөн сиэл быанан тihэн илин кэбиһэр оһуорун онорон киэргэтэр.. Синньигэсчэй ситиинэн, кэрэ, нарын кыргыттар имигэсчэй илиилэринэн силбээн, холбоон киэргэтэн сиздэрэйдик анһаннар оһуордуулар астына. Мааны бастын бастыганы, илин-кэлин кэбиһери.

4.“Уһун суһуоһу өрүү” Сыала: уһун суһуоһу өрө үөрэнии, тарбах былчыннарын сайыннары. Кыыс оһону уһун суһуоһун киэргэтэр диэн өйдөбүлү үөскэтии. Олонхоһо этиллэр уһун суһуохтаах кэрэ куолары билиһиннэрии. Суһуоһу араас ньыманан өрөргө үөрэтии. Туттуулар матырыйааллар: баттах ободуогар тигиллибит уһун хатыллыбыт харана дьүһүннээх (“баттах”) ситии быа.

5. Эмтээх илбинньик» Сыала: Эти-сиини эрчийии, чэбдигирдэр илбийиилэри онотторуу, киһи этин чааһын сахалыы сөпкө этэллэригэр үөрэтии. Туттуулар матырыйааллар: ситииттэн фетраһа тигиллибит хас биирдии оһоһо кыл ситии илбинньик. Оонһуу ис хоһооно: сарсыардаангы көрсүһүү кэмигэр, илиилэрин, атахтарын сиэл илбинньигинэн илбинии. Илбинии кэмигэр сахалыы чабырһах ааһабыт: Илии Бүлгүммүттэн сағалаан Тоһолоһум,

Харым уһуоһа Бэҕэччигим,

Илиим көхсө Ытысчааннарым,

Тарбахчааннарым, Ылгын чыгыһа,

Аата суох, ортоку, сөмүйэ, тойон эрбэх

Көрүн бу илиилэрим, Уһа дэнэр, хаһас дэнэр.

Толкуйдаа, тобул

1. “Аптаах ситии быа” Сыала: оџолорго боробулуокаџа тиһиллибит ситии быанан араас оһуордары, предметтэри, кыылар быһыылары онотторон тарбахтарын былчыннарын, ойуулаан -дьүһүннээн көрөн толкуйдуур дьоџурдарын сайыннары. Туттулар матырыһааллар: сымнаџас боробулуокаџа тиһиллибит 50см ситии быа. Оонһуу ис хоһооно: Оџолорго боробуойкаџа тиһиллибит ситии быа бэриллэр. Иитээччи бастаан оџолорго бу аптаах ситии быанан тугу баџарар оноруохха сөп диэн этэн араас быһыылары онорон көрдөрөр, онтон оџолор бэйэлэрэ толкуйдаан ойуулаан-дьүһүннээн көрөн оноукутары онороллор. Бу аптаах ситии быанан дорџоону үөрэтэргэ эмиэ туттуохха сөп. Дорџоон бэлиэтин буукубалары бу ситии быанан оноттурулар. Оџо бэйэтэ тутан- хабан көрдөүүнэ түргэнник өйүгэр тутар. Бу аптаах ситии быанан ханнык баџарар дьарыктаны тиэмэтинэн көрөн онотторон туттуохха сөп. (холобур: ахсаанна сыышпаралары, геометрической быһыылары)

2. “Тэйиэккэлиир мээчиктэр” Сыала: оџо улаатан, кыччаан иһэр бэрээдэгинэн сааһылаан ууларыгар, онорон көрөн толкуйдууругар үөрэтии, тарбах былчыннарын сайыннары. Туттулар матырыһааллар: сизэл ситииттэн оноһуллубут араас размердаах төгүрүктэр,кытаанах картонна мээчиктэр размердарынан төгүрүктэри ойо быһабыт. Оонһуу ис хоһооно: оџоџо размердаах төгүрүктэр бэриллэллэр. Төгүрүктэри улаатан – кыччаан иһэр бэрээдэгинэн наардаан ойбоннорго угуталыыр, тэннээн көрөр. .Бу оонһуу оџону биирдиилээн сайыннарыга туттулар. Төгүрүктэн арааһы айан-тутан оноробут. Сааһылыбыт, ааџабыт салгыбакка айабыт.

Түмүк

Кылынан-сиэлинэн үлэ оҕо тарбаҕын сайыннарыыга табыгастаах ньыманан буолар. Өбүгэ үйэлээх үөрэбин ингэринэн, сахалыы өйүн-санаатын сайыннаран, кутун-сүрүн бөҕөргөтөн кылынан-сиэлинэн айар-тутар. Кыл-сиэл көмөтүнэн оҕо тарбаҕын хамсанытытын сайыннарар араас албастары ньымалары баһылаан, онорон-сылыктаан көрөр, толкуйдуур дьоһурун сайыннарарга табыгастаах ньыма буолар.

Оҕо кыра сааһыгар тарбахтарын мэлдьи эрчийэ, тарбахтарын төбөтүн имин, имигэһин сайыннарыыга араас эрчиллиилэри онотторо сырыттааха санарар саната лоп-бааччы, тыла-өһө баай, өйө-санаата, толкуйдуур дьоһурун таһыма үрдүк буолар, хара маннайгыттан аабыны кэбэҕэстик ылынан ыарахаттары көрсүбэккэ ситиһиһилээхтик үөрэнэр үөрэнээччи буолар.

Иитээччи уһуйаанна мөлтөхтүк санарар оҕолору сиэлтэн оноһуллубут оонньуурдар нөнүө сайыннарарыгар, эрчийэригэр аналлаах көмө матырыйаал буолар. Оонньуулары оҕо иллэн кэмигэр биирдиһилээн, бөлөбүнэн дьарыкка кэрэхсэбиллээх түгэн да быһыытынан туһаныахха сөп. Сахалыы тыллаах, оонньуулаах эйгэҕэ иитилибит оҕо дьин сахалыы өйүнэн элбэҕи айыа, тутуо, оноруо турдаҕа. Тыллаах ,хамсаныылаах сиэл оонньуурдар оонньууларынан оонньоутуу түмүгэр, оҕо тарбахтарын бытархай былчыннара, санарар уорганнарын кытта тэннэ эрчиллэн имигэстик хамсыыр буоларыгар төһүү күүс буолуо.

Туһаныллыбыт литература

1. Павлова З.Е. Кыл-сиэл оноһуктар. Дьокуускай: Бичик, 2011.
2. Кулаковскай А.Е. Байанай алгыһа. Дьокуускай: Бичик,
3. Б.Ф.Неустроев –Мандар Уус Саха орнаменнара. Дьокуускай: Кинигэ издвота,1990.
4. Слепцов П.А.-Ойуунускай. Дьулуруйар Ньургун Боотур:Олонхо.- Дьокуускай: Кинигэ изд-вота, 1930.-84с.
5. Ксенофонтова К.Б. Бэргэн этиилэр. Дьокуускай: Бичик, 2015.
6. Попов Г.В. Саха өһүн хоһоонноро.Дьокуускай: Бичик, 2005.
7. Каратаев И.И. Оҕону чуолкайдык сангарарга үөрэтии уонна грамотаҕа үөрэнэргэ бэлэмнээһин. Дьокуускай: Бичик, 1993.
8. Аммосова В.В. Оҕо санатын сайыннары: иитээччигэ, төрөппүккэ метод.пособие/ В.В.Аммосова. –Дьокуускай: Офсет, 2006.
9. Гоголева С.В. Дидактические игры. Хамсаныылаах оонньуулар, эрчилииһэр/ В.В. Аммосова.- Якутск: Кн.изд-во,1991.
- 10.Коновалова М.П.,Корниенко Л.В.Редактор: Попова Г.П./издательство: Учитель, 2020

Ишинээбитэ.

- 1.Киирии тыл. Өбүгэ сатабылын иитиигэ туһаныы.
2. Тыл сайдытыгар тарбах сайдытын көдүүһэ.
- 3.Кылынан- сиэлинэн дьарык – табыгастаах ньыма
- 4.Сиэлтэн оноһулар оонньуурдар хайысхалара
- 5.Сиэлтэн оонньуурдары оноруу ньымалара.
- 6..Имигэстик хамсатан тарбахпытын эрчийиэх
7. Өбүгэбит үгэһин, сизрин-туомун билиэххэ
- 8.Толкуйдаа, тобул
- 9..Түмүк
10. Литература

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное управление

“ Детский сад “Хомус” с.Хатас муниципального образования

“Намский улус” Республика Саха/Я/

Дакылаат:

Оскуола иннинээ5и саастаах о5о тарба5ын

кыл- сизэл оонньуунан сайыннары

Суруйда: Семенова. Марина Афанасьевна

“Хомус» детсад баспытаатала